

ORTA MOĞOLCA TURFAN TAKVİM FRAGMANI

Herbert FRANKE*

Çev. Dr. Kutluay ERK**

ÖZ

E. Haenisch, W. Heissig, N. Poppe gibi Mongolistler tarafından incelenen takvim fragmanları, Orta Moğolca metinler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Astrolojik kehanetlerin yer aldığı bu takvimler sadece Moğollarda değil Çinliler ve Mançularda da görülmektedir. Çalışmada, XIV. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen altı Turfan Moğol takvim fragmanının transkripsiyonu ve tercümesi yapılmıştır. Fragmanlar açıklanırken Çince benzerleriyle karşılaştırılmıştır. Belirli günler için olumlu ve olumsuz faaliyetleri, çeşitli astrolojik kehanetleri içeren bu fragmanların tıpkıbasımları da verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turfan, Moğol, Çin, fragman, kelime

MIDDLE MONGOLIAN CALENDER FRAGMENT FROM TURFAN

ABSTRACT

Calendar fragments, which were examined by Mongolists such as E. Haenisch, W. Heissig, N. Poppe, have an important place among the Middle Mongolian texts. These calendars, which contain astrological divinations, seem not only in the Mongols but also in the Chinese and Manchu. This work contains six Turfan Mongol calendar fragments with their transcriptions and translations. The fragments were compared with similar explainings in Chinese. Fragments are also given with their facsimiles, which contain positive and negative activities for specific days and various astrological predictions.

Keywords: Turfan, Mongol, Chinese, fragment, word

I. Genel Metinler

Elyazması ve basılı Turfan-Moğol metinlerinin Erich Haenisch tarafından yayımlanması, Orta Moğolcanın yüksek dilbilimsel verilerine tanıklık eden çok sayıda belgeyi kullanılabilir hale getirmiştir (Haenisch 1959). (Turfan Moğol belgeleriyle ilgili bugüne kadar yapılan düzenlemelerin genel bir değerlendirmesini 1962 yılının sonu itibarıyla *Oriens*'te yaptım. bkz. Franke 1962). Bunların arasında aşağıda tartışılacak olan altı basılı metin (T II D 31, (T?) D 159, T II D 166, 502 a-d, Haenisch S. 49-51) vardır.

Öncelikle, iyi fotoğraflanmış beş fragmana erişmemi sağladığı için Berlin Alman Bilimler Akademisi müdürü Sayın Prof. Dr. Walter Ruren'e teşekkür etmek istiyorum;

* Franke, H. (1964), *Mittelmongolische Kalenderfragment aus Turfan*, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften München.

** Tercüme sırasında anlamakta zorlandığımız cümlelerin izahını yapan Paul Buell'e (University of Washington) ve Herbert Franke'nin söz konusu kitabına ulaşmamızı sağlayan Ayşe Alpaslan Seven'e (Ege Üniversitesi, Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı) teşekkür ederim.

çünkü toplu yayındaki kopyaların bazı yerleri biraz bulanıktı. Fotoğraflar, baskı sonrasında deşifre edilmeyen bu bulanık yerlerde bile net bir okumayı mümkün kılmaktadır.

Bu metinlerin takvim fragmanı olduğunu daha ilk bakışta anlamak mümkündür [Walter Heissig bu konuda kendi kataloğuyla önde gelmektedir (Heissig 1961); ayrıca *krş.* Poppe 1960; Bawden 1960]. Metinde belirli günler için olumlu ve olumsuz fiiller listelenmiştir (Ne yazık ki parçaların eksikliği yüzünden hepsi cevaplanmamıştır). Bunun gibi takvim ve astrolojik kehanet metinleri orijinal olarak Çince'dir; ama Moğollar arasında da mevcuttur ve günümüze kadar uygulanmıştır.

Çing Hanedanlığı'nda (1644-1911), Çinli olmayan halkların kullanması için Moğolca ve Mançuca çevirilerle birlikte buna benzer yıllık takvimler oluşturulmuştur. Bunun gibi üç dilli bir takvimin (Hsüant'ung 2) 1910 yılı için yapılan kopyası Marburg Staatsbibliothek'de mevcuttur (Heissig 1961: No: 135). Diğer takvim fragmanları Indiana Office Library'de yer almaktadır. N. Poppe elyazması fragmanlar hakkındaki çalışmasında, bu metinlere dikkati çekmiştir (Poppe 1959: fragman E. G. 017, E. G. 022, S. 88 ve 95-96). Görünen o ki, gerek Londra fragmanları gerekse katalogta bahsedilen diğer Moğol fragmanları nispeten daha geç metinlerdir.

Orta Moğolcaya dahil edilen takvim fragmanları tıpkı Berlin fragmanları gibi henüz yayımlanmamıştır; ve yine belirtilmelidir ki P. K. Kozlov'un araştırma gezilerindeki bulguları arasında (Yüan dönemine ait) yayımlanmamış takvimler de hâlâ vardır. Dolayısıyla Turfan fragmanları, Moğol takvimlerinin bugüne kadarki en eski örneğini temsil etmektedir. Aşağıda öncelikle Moğolca metin ele alınacaktır; ayrıca neredeyse kelimesi kelimesine tercüme edilecek olan ve ayrı bir tahlil gerektiren Çin takvimiyle olan bağlantısı incelenecektir.

II. Durum ve Orfografi:

Altı Berlin fragmanı, kağıt üzerine ahşap baskı plakalarından oluşmaktadır ve her biri tüm metnin yalnızca küçük bölümlerini içermektedir. Fragmanlar çok yıpranmışlardır. Baskı levhasının hasar görmemiş hiçbir kenarı olmadığından baskının orijinal biçimi belirlenmemektedir. Bir dizgi ya da düzenli sıra belirtmeye gerek kalmamaktadır. Metnin parçalı karaktere sahip olması, ifadelerin sık tekrarlanması sayesinde bütünlüğün tamamıyla güvenilir olabileceği gerçeğini engellemektedir. Özellikle 502 d fragmanı kötü gözükmemektedir. Buradaki kelimeler, bir diğer yazıyı yansıtarak basılmıştır. Bunun nedeni, bitmiş bir sayfaya nemli bir diğer sayfanın koyulması ve bunun üzerine basılması olabilir. Sonuçta yansıyarak çıkan yazılar arasında okunacak şeyler hâlâ vardır. Üzüntü vericidir ki gerçek takvim bilgileri, özellikle sadece bir kez görülen yıl tanımlaması muhafaza edilmemiştir. Fragmanların tarihlendirilmesi sadece dolaylı olarak mümkündür. Baskı stili Moğol basımcılığının erken dönemlerine aittir. Diğer Turfan basım özellikleriyle karşılaştırıldığında, Uygur stiline (özellikle 1312 tarihli kalıp baskı metni olan Bodhicaryāvatāra'ya) çok yakındır (Haenisch 1959). Noktalama işaretlerinin kullanımı, Yüan döneminde bulduğumuz diğer baskılardaki kullanıma uymaktadır. İki nokta üst üste cümle öğelerini ayırır. Büyük dönemler ya da anlam bakımından alakalı bölümler dördü noktayla (*dörbeljin çeg*) tamamlanmıştır. Orfografik özellikler öncelikle belirtilmiştir. Orta Moğolcanın dil

özelliğine göre *i* sesi gırtlak-damaksıl *q* ya da *γ*'dan sonra görülür (*uqiya/ukiya, joqiqu/jokiqu*). Damaksıl sesler genellikle sola yerleştirilen çift nokta ile ya da sağda çift noktayla işaretlenmiştir. Tek başına olduğu durumlarda iki noktanın kendisinin yer alıp almadığı ya da damaksıl sesi gösterip göstermediği şüpheli kalabilir. Ayırıcı işaretlerin yerleştirilmesi aynı kelimedede bile tek tip değildir. *×oqiqu* şeklinin yanında, *×oγiyu* şekli daha sık bulunabilir. Keza *čimalaqlbasu* şeklinin yanında *čimalayulbasu* şekli de görülür. Diğer bir durumda ise, bir isim görülmesi beklendiği yerde eksiklik olabilir (*čaqaqan* yerine *čayayan*). Bununla birlikte *qayalyaban* şeklindeki yazım, kesinlikle klasik Moğol yazımına uygunluk göstermektedir. Kuralların aksine VI. fragmanda *qayayui* kelimesinin yazımında infinitif eki Orta Moğolca *-qui* olarak görülür. Bu tutarsızlıklara göre, yazım özelliklerine bakarak fonetik yapı hakkında geniş kapsamlı sonuçlar çıkarmak imkansızdır. Mümkün olduğunca doğru bir transliterasyon elde edebilmek için, Moğolca metin yeniden yazılırken damaksıl sesler için iki nokta üst üste işaretiyle birlikte *γ* işareti de yerleştirilmiştir. *š* işaretinin kaydedilmesinde, harfin sağ yanına iki nokta üst üste işaretinin yerleştirilmesine sık sık rastlanacaktır (*šibaqun, široyai, qaš, tübšidkebesü*) ve bu klasik Moğol yazımına uygunluk göstermektedir. *n*'nin belirtilmesinde sağa ilave olarak nokta yerleştirilir (*noyalar-a, nuntuq, qolumtan* vs.); ama bu aynı zamanda tutarlı bir şekilde uygulanmaz. Genel olarak takvim fragmanı, XIV. yüzyıl Budist kalıp baskı metinlerine kıyasla daha fazla aksanlı karakter sergilemektedir. Aynı kelimenin yazımı bile, aksan işaretlerinin dışında, bazen farklılık gösterebilir. (III. fragman) *bey-e*'nin yanında (I. fragman) *beye*, (IV. fragman) *sar-a*'nın yanında (III. fragman) *sara* bulunmaktadır. İmkansız değildir ki farklı tabakalarla ve hatta belki de farklı takvim fragmanlarıyla çalışma yapmak zorundayız. Diğer yandan bu dil biliminde, bağımsız parçalar arasında herhangi bir farkın olmadığı anlamına da gelmez.

III. Moğolca Metin

[Editörün eklemeleri () şeklinde gösterilir. İki nokta üst üste :, dört nokta (*dörbel×in čeg*) :: şeklinde verilmiştir. Okunaksız ya da tahrip edilmiş kelimeler ve harf grupları için ... kullanılmıştır. Basılı fragmanlardaki birbirinden bağımsız sütunları ayıran dikey çizgiler, mesafelere göre belirlenmişlerdir. VI. fragman istisna olmak üzere, satır sayısı bağımsız fragmanlar içinde düzenlilik göstermektedir.

I. Fragman

T II D 31 (resim-1)

- 1 (ba)su : ed
- 2 tulq-a b. . .
- 3 ... basu : ×oqi(qu)
- 4 ×oγ(iyu) :: mö...
- 5 ..a.. ulbasu : ü(lü) ×oγi(yu)
- 6 (quda) bolilčabasu : mör qarbasu : ed

- 7 .. basu : mod šidkübesü : aduqusun (texigebesü)
- 8 .. lbasu : ongqoçalabasu : müren getül(besü)
- 9 ger arilqabasu : ökin qarqabas(u)
- 10 mör qarbasu : beye üsün uq(iyabasu)
- 11 (quriyan) sebligülbesü : töküm bekilebesü : xo(qiqu)
- 12 čimalaqulbasu : ülü xoqiqu ::
- 13 (sa)čuli sačubasu : ger arilqabasu : beye (üsün uqiyabasu)
- 14 .. kii ger xasabasu : široyai kötölge(besü)
- 15 ..q tur... (degel) edkebesü : quriyan sebligülbesü : tö. . .
- 16 nggeyü (?) ... xögebesü : čimalayulbasu : ülü xo(qiqu)
- 17 mör qarbasu : xoyıyü : :
- 18 basu : ülü xoyıyü : :
- 19 (bas)u : qaš debter uraqulbasu : noyalaqu (nere abbasu)
- 20 ..lbasu : ger arilqabasu : ger nilbibasu :
- 21 (xoyıyü)u : : široyai kötölgebesü : ülü (xoyıyü)
- 22 mör qarbasu : beye üsün u(qiyabasu)
- 23 ..(bas)u : utasun arqaq yabuqulbasu
- 24 (mod ?) xalqabasu : aduqusun texigeb(esü)
- 25 ebdebesü : xoqiqu :: qolača qa(ribasu ?)

II. Fragman

(T?)D 159

(Parçanın kısalığı ve korunmuş resmin okunabilirliği nedeniyle hiçbir resim verilmemiştir.)

- 1 (qulaqai or)ğudalı (baribası)
- 2 (beye üsü)n uqiyabası
- 3 (široyai kö)tölgebesü : naqur
- 4 sačubası : mod (šidkübesü ?) (xalqabası ?)
- 5 xirümüsün kümün-e (ger xasabası ?)
- 6 (töküm) bekilebesü : joyıyü ::
- 7 ..bası : ülü joyıyü ::
- 8 .. bası : xoyıyü ::

- 9 ülü ×oγıyü ::
- 10 ..basu : bey-e (üsün uqiyabasu)

III. Fragman

T II M 166, 502a (resim-2)

- 1 qorin ×ırquqan a gi taulai ödür : morin
- 2 dur : bai lu çaqaqan şigüdirin naiman sara
- 3 . . i yin mör durun-a umar-a ×... nggi dür ×...
- 4 .. dbasu ×asabasu : ×oqıqu : : ene sara dur : qala(yun)
- 5 qariyu : şıbaqun ×öögen (?) quriyayu : tngri yin (köbegün ?)
- 6 amitan qayalyaban ×asayu : usun tatara(yu)
- 7 ... (bas)u : quda bolilçabasu : mör qarbasu : ×ögebesü : ed
- 8 (ür)-e saçubasu : mod ×alqabasu : aduqusun (te×igebesü)
- 9 (şiroγ)ai kötölgebesü : ongqoçalabasu : müren getülbesü
- 10 . . ibasu : ökin qarqabasu : beri baqulbasu : mör qarbasu
- 11 (beye üsün) uqiyabasu : quriyan sebligülbesü : töküm bekilebesü
- 12 . . ubasu : ×oγıyü :: čimalayulbasu : ülü ×oγıyü ::
- 13 . . ubasu : uridus un mör tür ×alqaldubasu : salaq. .
- 14 mör qarbasu : ×irümüsün kümün e ger ×(asabasu ?)
- 15 şiroγai kötölgebesü : ongqoçalabasu : müren (getülbesü)
- 16 (×oqi)qu ::
- 17 (saçu)li saçubasu : uruq quyubasu : ger arilqabasu
- 18 (şir)oyai kötölgebesü : ür-e saçubasu : mod
- 19 (čima)laqulbasu : ülü jıyıyü ::
- 20 . . basu : bey-e üsün uqiyabasu : ger
- 21 quriyan sebligülbesü : ×oγıyü ::
- 22 orum tübşidkebesü : ×oγıyü ::
- 23 ülü ×oγıyü ::

IV. Fragman

T II M 166, 502b (resim-3)

- 1 (quda) bolilçabasu : üsün düilbesü : tulq-a

- 2 *asabasu : ŝiroyai k t lgebes 
- 3 tegirmen oraŝiqulbasu : qudaldu kibes  : *o(qiqu)
- 4 qulaqai orqudali baribasu : *oγiyu ::
- 5 (ongqo )alabasu : m ren get lbes  :  l  *oγiyu ::
- 6 quda bolil abasu : m r qarbasu : ed u..
- 7 ( r)-e sa ubasu : mod ŝidk bes  : aduqusun (te*igebes )
- 8 (ŝiroγ)ai k t lgebes  : ongqoçalabasu : m ren get lbes  :
- 9 ..i d  in ...basu
- 10 m  es
- 11 tabin
- 12 m  es
- 13  s n
- 14 ger
- 15 (t k m) bekilebes 
- 16  l  *oγiyu ::
- 17 m r qarbasu : *oγiyu ::
- 18 ..basu :  l  *oγiyu ::
- 19 noyalaqu nere abbasu
- 20 beye  s n uqiyabasu
- 21  l  *oγiyu ::
- 22 ger *asabasu
- 23 degel edkebes  :  r-e (sa ubasu)
- 24 quriyan seblig lbes 
- 25 * gebes  :  l  j γiyu ::

V. Fragman

T II M 166, 502 c (resim-4)

- 1 quriyabasu :  r-e (sa )ubasu :
- 2 (qulaqai orq)udali baribasu : *oγiyu ::
- 3 (noyalaqu ne)re abbasu : noyalar-a
- 4 ..basu : m r qarbasu : * gebes  :
- 5 ..dbes  *asabasu : ŝiroqai (kötölgebesü)

- 6 (qudtuq ?) şubaq erübesü : ür-e (saçubasu)
- 7 ongqoçalabasu : müren getülbesü : ülü xoşiyu
- 8 (bey)e üsün uqiyabasu :
- 9 (qu)riyan sebligülbesü :
- 10 ülü xoşiyu ::

Fragman VI

T II M 166, 502 d (resim-5)

Bu fragmanda satırları saymak imkansızdır; çünkü kesin sayının, biri normal baskı diğeri de yansıma baskı olmak üzere iki baskıyı da içermesi gerekir. Bu nedenle sayma işlemi sütunlara göre, yani dikey çizgilerle ayrılmış olarak yapılır.

Normal Yazının Deşifresi:

- 1 doloqan sara : arban nigensaras dur : qaşai ödür . .
dörben sar-a : naiman sar-a
- 2 ede qurban saras dur : biçin ... ele uçirabasu :
- 3 ayungy-a tu ödüd bürkügdekü ::
- 4 ödür sar-a saras dur . . .ulai
- 5 qurban sar-a : doloqan ...: ede qurban saras . . . ülü bolqu
- 6 ödür ülü bolqu
- 7 ökin qarşayui dur beri bayulyui
- 8 (üxekü ?) xiruy

Yansıma Yazının Deşifresi:

- 1 (taş ?)imlabasu :... kötebesü : xasab(asu)
degel edkebesü aduqusun (teşigebesü) üre
(saçubasu) ülü xoşiyu ::
- 2 (sa)çuli saçubasu : quriyan siblebesü : mör (qarbasu) . . .
(xoşiyu) :: ür-e saçubasu : ülü xoşiyu ::
- 3 (beye) üsün uqiyabasu : ger xasabasu : kebid
(utasun) arşaq yabuqulbasu : degel edkebesü . . .
(qolaça ?) qaribasü : xögebesü : ülü xoşiyu ::
- 4 (uridus) un mör tür xalyaldubasu : sanalabasu (?) :

×arqu ×arqulabasu : ger aril(qabasu) . . . beye üsün

uqiyabasu : emçilegülbesü : kebi(d ?) mod ×alqabasu :

aduqusun tejigebesü : . . . ülü joyiyu : :

5 joyiyu : : . . . ulabasu : ülü joyiyu : :

6 ...ubi üdügülbesü jögebesü : (ci)malaqulbasu :

7 ger arilqabasu :

8 ...aldubasu (?):... .(jarqu) jarqulabasu : . . .ed

9 ed kübesü : qulaqai (oryudali baribasü)

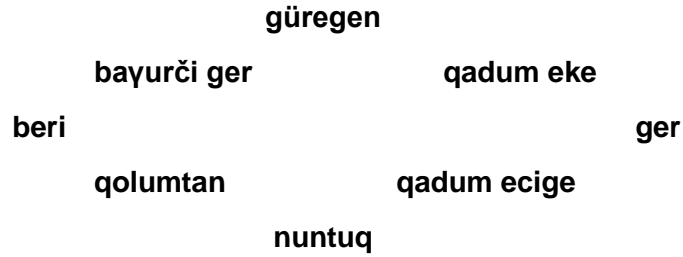
güregen

bayurci ger qadum eke

beri ger

qolumtan qadum ecige

nuntuq

Şemanın merkezini oluşturan daire içinde, fırça ile sonradan kaydedilen ve basılmamış üç Çince karakter vardır. Onlardan *cheng-yüeh* “birinci ay” şeklindeki sadece birini deşifre edebildim.

IV. Tercümeler

I. Fragman

1 eğer biri... eşyalar

2 sütun (inşa edilmiş?)

3 eğer biri... uygun

4 uygun

5 eğer biri... uygun değil

6 eğer evlilik bağı bitmişse, seyahate gider; eşyalar...

7 ağaç dikerken, sığır (büyür)

8 eğer biri tekneyle giderse, nehri geçer

- 9 ev temizlenirse, kız evlenir
- 10 eğer biri seyahate giderse, vücudunu ve saçlarını yıkar
- 11 eğer biri çitleri tamir ediyorsa, delikleri iyi doldurur
- 12 eğer biri şikayet etmeye izin verirse (?): uygun değildir
- 13 eğer biri libasyon yaparsa, evi temizler, vücudunu ve saçlarını yıkar
- 14 eğer biri evini düzene sokarsa, dünya kıpırdar
- 15 eğer biri kıyafetlerini onarırsa, çitler onarılır (delikler doldurulur)
- 16 eğer biri şikayet ettirmek için hareket ederse: uygun değildir
- 17 eğer biri yolculuğa çıkarsa: uygundur
- 18 eğer biri... uygun değildir
- 19 eğer biri kutsal kitabı okutturursa, (memur) unvan alır
- 20 eğer biri evini temizlerse, ev güzelleşir
- 21 (uygundur). eğer birisi toprağı hareket ettirirse: uygun değildir
- 22 eğer biri seyahate çıkarsa, vücudunu ve saçlarını yıkar
- 23 eğer biri kumaşı ve ipliğı tutturursa
- 24 eğer biri (kirişi) tamir ederse, sığırlar büyür
- 25 eğer biri... defederse: uygundur. eğer biri uzaktan geri dönerse

II. Fragman

- 1 eğer biri (hırsız ve) sığınmacı (yakalarsa)
- 2 eğer biri (vücudunu ve saçlarını) (yıkarsa)
- 3 eğer biri toprağı hareket ettirirse, küçük göl(?)
- 4 eğer biri (tohum?) saçarsa, ağaçlar (dikerse, ya da ağaçlık oluşturursa)
- 5 eğer biri hamileyse (ev hazırlanır?)
- 6 eğer biri (delgi) doldurursa: uygundur
- 7 eğer biri uygun değildir
- 8 eğer biri uygundur
- 9 uygun değildir
- 10 eğer biri ... vücut (ve saçlarını yıkarsa)

III. Fragman

- 1 26'sında, *gi-tavşan* günü... at

- 2 *pai-lu* beyaz çiğ (kırağı) sekizinci ay
- 3 ...nın yolu ...kuzey doğuda...
- 4 eğer biri... düzen getiriyorsa: uygundur. bu ayda yabancı kazlar (gelir)
- 5 geri döndürmek. Kuşlar yiyecek (?) toplar. Göğün oğlu
- 6 canlılar onların kapılarını düzene sokar, sular geri gelir
- 7 eğer bir (evlilik) gerçekleşirse, seyahate gidilir, eşyalar...
- 8 eğer biri tohum ekerse, ağaçlık oluşur, sığırlar (büyür)
- 9 eğer biri toprağı hareket ettirirse, tekneyle giderse, nehri geçer
- 10 eğer bir kız evlenirse, gelin seyahate çıkar
- 11 eğer biri (vücudunu ve saçlarını) yıkarsa, çitleri onarırsa, delikleri doldurur
- 12 eğer biri... uygundur. eğer biri şikayete sebep olursa (?): uygun değildir
- 13 eğer biri... atalarının yollarını takip ederse (?)
- 14 eğer biri seyahate çıkarsa, hamile bir kadın için ev (hazırlar ?)
- 15 eğer biri toprağı hareket ettirirse, tekneyle giderse, nehri geçer
- 16 uygundur
- 17 eğer biri kurban yaparsa, aile bağı kurmak için, ev temizlenir
- 18 eğer biri toprağı hareket ettirirse, tohum saçarsa, ağaç (yetiştir ?)
- 19 eğer biri şikayete sebep olursa: uygun değildir
- 20 eğer biri... vücudunu ve saçlarını yıkarsa, ev
- 21 eğer biri çitleri onarırsa: uygundur
- 22 eğer biri yolları düzeltirse: uygundur
- 23 uygun değildir

IV. Fragman

- 1 eğer bir (evlilik) gerçekleşirse, biri saçlarını keserse, bir sütun (dikerse)
- 2 eğer biri... düzen sağlarsa, toprak kıpırdar
- 3 eğer biri değirmen kurarsa, bir iş üretirse: uygundur
- 4 eğer biri hırsız ve sığınmacı yakalarsa: uygundur
- 5 eğer biri tekneyle giderse, nehri geçer: uygun değildir
- 6 eğer bir (evlilik) gerçekleşirse, seyahate gidilir, eşyalar...
- 7 eğer biri tohum ekerse, ağaçlık oluşur, sığırlar (büyür)
- 8 eğer biri toprağı hareket ettirirse, tekneyle giderse, nehri geçer

- 9 kırk... eğer biri...
- 10 çeyrek saat
- 11 elli
- 12 çeyrek saat
- 13 saçlar
- 14 ev
- 15 eğer biri delgi (doldurursa)
- 16 uygun değildir
- 17 eğer biri seyahate çıkarsa: uygundur
- 18 eğer biri.. uygun değildir
- 19 eğer biri unvan alırsa
- 20 eğer biri vücudunu ve saçlarını yıkarsa
- 21 uygun değildir
- 22 eğer biri evini düzenlerse
- 23 eğer biri elbisesini biçerse, tohum (ekerse)
- 24 eğer biri çitleri onarırsa
- 25 eğer biri taşınırsa: uygun değildir

V. Fragman

- 1 eğer biri toplarsa, tohum saçarsa
- 2 eğer biri (hırsız ve) sığınmacı yakalarsa
- 3 eğer biri (memur unvanı) alırsa, saltanat sürerse
- 4 eğer biri seyahate çıkarsa, taşınırsa
- 5 eğer biri... düzen sağlarsa, toprağı (hareket ettirirse)
- 6 eğer biri (kuyu ve) kanal kazarsa, tohum (saçarsa)
- 7 eğer biri tekneyle giderse, nehri geçer: uygun değildir
- 8 eğer biri vücudunu ve saçlarını yıkarsa
- 9 eğer biri çitleri onarırsa
- 10 uygun değildir

VI. Fragman

Normal Yazı

- 1 altıncı ay, onbirinci... aylar, domuz günü... dördüncü ay, sekizinci ay
- 2 bu üç ayda, maymun eğer kaşılaşırlarsa..
- 3 bütün gün boyunca gök gürlemesi ile kaplıdır
- 4 gün ay aylar boyunca...
- 5 üçüncü ay, altıncı bu üç ay gitmez. dört ay. bu üç
- 6 gün gitmez
- 7 evlenmek için bir kız, gelin almak için
- 8 tasarı (?) diyagram

Ters Yazı

- 1 eğer biri (ibadet ederse ?) düzene sokarsa... elbiselerini biçer sığırlar (yetiştir)... tohum (ekilir)... uygun değildir
- 2 eğer biri kurban sunarsa, çitleri onarırsa, bir seyahate giderse... uygundur. eğer biri tohum ekerse: uygun değildir
- 3 eğer biri (vücudunu ve) saçlarını yıkarsa, evini düzenlerse, bir dükkan... (iplik ve) kumaş tutturursa, elbiselerini biçerse... (uzaktan) geri dönerse, taşınırsa: uygun değildir
- 4 eğer biri atalarının yolundan giderse (?), eğer biri şikayette bulunursa, ev temizlenirse, vücudunu ve saçlarını yıkarsa, doktor gitmesine izin verirse, dükkanın girişini tutturursa, sığırlar yetiştir.... uygun değildir
- 5 uygundur. eğer biri.... uygun değildir
- 6 eğer biri.... başlarsa (?),... taşırırsa, şikayet ettirirse (?)
- 7 eğer biri evi temizlerse
- 8 eğer biri an.... bir şikayette bulunursa, ürünler
- 9 eğer biri... ürünler... hırsız (sığınmacı yakalarsa)

V. Açıklamalar

I. Fragman

Satır 2: *tulq-a* “sütun” ~ Moğ. *tuly-altulya* (K 1856a, L 1212b). Kelimenin ayrıca “ateş çukuru, ocak” anlamı da vardır. Orta Moğolcada sıklıkla görülmektedir. M. 354 *tulya*, HL 81 *tulxa* “poteau, pilier”, HH No: 242 *tulha* “destek direği”, Yaz-1338, HJAS 14 (1951) 65 *tulya* “sütun”. Bununla beraber, genellikle “sütun; direk” anlamındadır. Bizim metnimizdeki Çince karşılığı *shu-chu* “bir sütun yükseltmek” şeklindedir ve hâlâ 1910 yılının takviminde görülmektedir. Sadece hâlâ okunabilir olan harflere bakıldığında, Moğolca **bosqabasu* “biri ayağa kalktığında” ifadesi tamamlanabilir.

Satır 3: *×oqi(qu)*, *×oqi-* “uygun olmak, elverişli olmak” fiilinin infinitif şeklidir. ~ Moğ. *×oki-* GG Wb. 92 *jokiḥu*, M 208 *joqiba*, Bodhicaryāvatāra, HJAS 17 (1954) 62 *×oqi×u*, HL 31 *žokimžibar* “d’une manière convenable, d’une manière propice”. Bizim fragmanımızda kelimenin yazımı genellikle *joḡiyu* şeklindedir. *joḡiqu* “uygun, elverişli” ve *ülü ×oḡiqu* “uygunsuz, elverişsiz” kelimelerinin yerine 1910 takviminde *sayin* “iyi, uygun” ve *ülü bolumui* “işe yaramaz” kelimeleri vardır.

Satır 4: *mö ...* ifadesini, 6. satırdaki gibi *mö(r qarbasu)* şeklinde ya da VIII. satırdaki gibi *mü(ren getülbesü)* şeklinde tamamlamak mümkündür.

Satır 6: (*quda bolilčabasu* ifadesi, III. fragman/6. satıra göre tamamlanmıştır. Kelime düzensiz vokal yapısı göstermektedir. *bo-* fiil kökü + *-lča* eki + *-u*’dan oluşmaktadır. *krş.* O-Moğ. GG Wb. 18 *bolulcaḥu* “birlikte gelirler”, *anda b.* “arkadaşlık yapmak”; ayrıca 1910 takviminde *uruy bolulcabasu* “evlilik yapmak” (Çin. *chieh-hun*). *qarbasu*, Moğ. *yarbasu*. *mör qarbasu* ~ Çin. *ch’u-hsing* “seyahate başlamak (yola çıkmak). Kelimeler, T’ang döneminden günümüze kadar bütün kehanet takvimlerinde görülmüştür.

Satır 7: *mod (modun* “ağaç, odun” kelimesinin çokluk şekli). Kelime dört köşe yazısıyla yazılmış metinlerde de görülmektedir. *krş.* ḥP’ags-pa: 127; Poppe 1974: 265; ayrıca K 2038a (*moḡ*) ve L 541a; Yaz-1338; Cleaves 1950: 99-100 n. 152. İknâ edici görüşe göre *mod* kelimesi, bugüne kadar görülmeyen **mon* kelimesinin (düzenli -d ekiyle birlikte) çokluk şeklidir.

šidkübesü~Moğ. *šidke-* K 1493 “faire ses dispositions, décider etc., mettre en ordre, se parer, se coiffer”, L 704b *siidke-* (= *sidke*) “karar vermek; onaylamak; mahkemede yargılamak” vs. Bir isim fiil şekli olan *sitkeksen* (M 162) kelimesi Orta Moğolcada görülmektedir. Moğ. *sitü-* K 1489a “saygı göstermek, ibadet etmek, inanmak”, “soutenir, appuyer, lever, élever, mettre, attacher, ou porter qc. sur la tête” vs.

aduqusun (te×igebesü) (Satır 24’ten sonra). *adiiqiisun* “sığırlar”, Moğ. *aduyusun*. dört. *adu’usun* (POPPE, ḥP’ags-pa S. 119); GG Wb. 3 *adusun*, M passim *adusun*, HL 8 *adusun*. Bodhicaryāvatāra 1312 (klasik Moğol yazımıyla), *aduyusun* (158a 12, HJAS 17 (1954) 56). *te×ige-* O-Moğ. (genellikle -g- sesi düşmesiyle), GG Wb. 147 *teji’egu*, *tejiyegu*, Hs. 1268 *te×ekü* (nominal), M 448 (İM) *te×ēbe* (geçmiş zaman). HL 78 *tēžē’ül-* (ettirgen). Yaz-1362 *te×ige-* ve *te×iye-* HJAS 12 (1949) 80, Moğ. Alex. *t(e×i)- yebesü*, HJAS 22 (1959) 96 n. 439.

Satır 8: *ongqoçalabasu*. *ongqoçala-* “tekneyle gezmek” (Ø O-Moğ.) + İFYE *-la-*. “Boot” dört. *onqoç’a* + çokluk *-s* (ḥP’ags-pa: 128). O-Moğ. orta hece vokali *-a-* ile birlikte. *krş.* *onqača* M 266, HL 67 *onḡača*. *müren getül(besü)*. *getül-* “geçmek”. *krş.* GG Wb. 100 *ketulgu*, Alex. HJAS 22 (1959) 40 Z. 11, *getül×ü*.

Satır 9: *ger arilqabasu*. *arilqa-* “temizlemek”, Moğ. *arilya-*. GG *aril-*, Wb. 9. Bodhicaryāvatāra *arilya-*, HL 10, *arilya-* “arıtmak, temizlemek”. *ökin qarqabasu*. “kızkardeşin dışarı çıkmasına izin vermek”.

Satır 10: *beye üsün uq(iyabasu)*, s. 20, III. Fragman *uqiya-* “yıkamak”, Moğ. *uqiya-*, *ukiya-*. GG Wb. 161 *ukiyaḥu*, Leidener Hs. 1260 *uyāba*, Yaz-1335 *uyiyad* (HJAS 13 (1950) 90, 114 n. 83).

Satır 11: (*quriyan*) *sebligülbesü. sebligül-*: *sebli-* “onarmak, tamir etmek” fiilinin ettirgen şekli. *krş.* dört. *seble(n)* “tamir etmek (ḥP’ags-pa: 129); Moğ. *selbi-*. *töküm bekilebesü. töküm*: Bu şekli zordur; çünkü Orta Moğolcada bulunan anlam aslında doğru anlamı vermez. *bkz.* GG Wb. 150 *togum* “mağara, çukur”; Alex. 8r2 (HJAS 22 (1959) 56) “oyuk, boşluk; alçak arazi” (Poppe 1957: 111, 125). *bekile-* “güçlendirmek, sağlamlaştırmak, korumak”. *krş.* GG Wb 14 *bekilegu* “korumak”, HL 18 *bākilā-* “mettre en état de défense”, Çin-Moğ. 1453 (Cleaves 1950: 440, 444) “güçlendirmek”, Yaz-1362 “savunmak” (HJAS 12 (1949) 70, 112 n. 98). L 833 *töküm* “kuytu yer, çukur, ova, koyak, yuvarlak ya da oval çukur”, K 1930a *dügüm* (yeniden yazılmış şekil) “bande de terre, terrain inégal, plein d’ornières, sillon, endroit habité, province”. Bununla birlikte, yukarıda belirlenen sözcük anlamları belki de Çin takvimlerinde görülen anlamlardan biriyle birleştirilebilir. Şimdilik sadece, 1959 yılının astroloji ve kehanet takvim kitabı olan ve Hong Kong’da “*Wu-ching fang*” yayınevi tarafından yayımlanan bugünkü bir takvimden paralellik gösterebilirim. Bununla birlikte, Çince takvimin yapısının şaşırtıcı sürekliliği ve yine burada belirli günlerde olumlu ve olumsuz fiillerin olması göz önüne alındığında, bizim Orta Moğolca fragmanların yorumlanmasında bu modern takvimlerle paralellikleri kullanmanın mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Bizim metnimizde iki kere *quriyan sebligülbesü: töküm bekilebesü* (I. fragman/sayfa 11, III. fragman/sayfa 11) ifadesi geçmektedir. Eğer I. fragman/sayfa 15’te gösterebilmiş olsaydık üçüncü kez geçmiş olacaktı. *tö..* arkasından *quriyan sebligülbesü zu tö(küm bekilebesü)* ifadesi tamamlayıcı olabilir. Şimdi ise 1959 takviminde, 8. başlığın altında tekrar buluyoruz. Mart ayında kaçınılması gereken faaliyetler *pu-yüan sai-hsüeh* “duvarları ve tapa deliklerini onarmak”, *pu-yüan* “duvarları onarmak”~O-Moğ. *quriyan sebligülbesü. töküm bekilebesü*. Çin. *saihsüeh* “delikler”, *töküm* “boşluk, çukur, oyuk, bölgedeki çukurluk”, ama özellikle “kovuk”. *bekile-* “bağlamak, tutturmak, onarmak, tamir etmek” şeklindedir; ancak bizim *bekile-* fiilini *bügle-* (K 1253 a, bei L 125 b) “kapamak, doldurmak” fiiline bağlamak daha da uygundur. GG *boklegu* Wb. 17 “kapamak, durdurmak, engellemek”. *bekile-* fiilini Uygur yazısında *bögle-* şeklinde okumak da mümkündür.

Satır 12: *čimalaqlbasu*. Bu kelimedede zorluklar vardır. Bizim metnimizde ettirgenlik ekiyle görülen *čimala-* fiilini Moğol yazı dilinin sözlükleri de göstermektedir. *čimala-* L 184a “to want or demand more; to be covetous, insatiable; to be dissatisfied”, K 2167b “n’être jamais rassasié, vouloir toujours qc. de plus, demander d’une manière importune sans être jamais content”. Tüm bunlar, Çin ve Moğol törenlerinde devam eden faaliyetlerle ilgili zayıf bir şekilde örtüşmektedir. *čimala-* > *čima* + *-la-*. Bu kelime gerçekten de kaydedilmiştir; ancak takvimin gerektirdiği dil malzemesine uymamaktadır. GG Wb 27 *cima* “inilti sesi”, L 1200b “(sound of) moaning, regret”; ayrıca *cima* bir balık türünün adıdır, “small carp” L 184a. Balıkçılık faaliyetleri Tang döneminden beri tüm Çin takvimlerinde görülmektedir. Balık avlamak fiilinin, isimden geldiği akla uygun gelmektedir; ama kesinlikle belirsiz bir balık isminden gelmiştir. Çözüm için önerilerde bulunabilirim. K 2349 b *jimele-* “accuser de, blâmer, faire une réprimande, se fâcher contre, s’indigner”, L 1056b “to chide, scold; to lecture; to accuse, blame, reproach” kelimenin kalın vokalli varyantı *čimalaql-*’dur. Bizim

čimalaqlbasu kelimesi “eğer şikayet etmek istiyorsa” anlamındadır. 1910 tarihli bir takvimde *shangpiao-chang* “bir dilekçe gönderme” ile eşleşebilir. Ama bu tamamen güvenilirlik göstermez.

Satır 13: (*sa*)*čuli sačubasu*. Kelimesi kelimesine “libasyon saçmak” anlamına gelmektedir. *krş.* GG Wb 131 *saculi* “libasyon”. Moğ. *sačuli*.

Satır 15: (*degel*) *edkebesüf*. Kelime IV. fragman/sayfa 23’de tanıklanmıştır. Moğolcada genellikle orta konsonantın düşmesiyle görülür. GG Wb 34 *deel*, M 141, İM: 436. Uygur yazısında *degel*, Bodhicaryāvatāra HJAS 17 (1954), 160a/9. Leiden elyazmalarında *debel* 1928, 55. *tö..* ifadesi ise, belki de *töküm bekilebesü* şeklinde tamamlanmalıdır.

Satır 19: *qaš debter uraqlbasu*. *qaš debter* kelimesi kelimesine “Jadebücher” anlamına gelmektedir. K 765 a’da “livre de jaspe: généalogie de la famille régnante en Chine” anlamına gelirken, aynı zamanda “imparatorluk şeceresi” de demektir. Bu, takvime çok uygun değildir. Ch’ien-lung döneminin beş dilli sözlüğünde (*Wu-t’i Ch’ing-wen chien*, Pekin) sayfa 268’de, *qaš debter*’in Çince karşılığı *yü-tieh* olarak kaydedilmiştir (“imparatorluk ilanları ve kararname” bölümünde). DKJ *Yü-tieh* “1. imparatorun gökyüzüne bildiri; 2. imparatorluk şeceresi; 3. Taocu ve Budist kutsal yazıların genel ifadesi” (1955-1960: 807 a-b). Bu bağlamda 1. ve 3. anlamlar kuşku olup, muhtemelen aynı zamanda birbirlerine aittirler. “kutsal kitaplar” la tercüme ettiğimizde, resmi devlet kültürünün mü yoksa kutsal metinlerin mi anlaşılacağı konusunda soru işareti bırakır. *uraql-* “okutmak, okumasına izin vermek” şeklinde tercüme edilir ve *ura-* kökünden ettirgenlik eki alarak oluşmuştur. Tabii ki Moğol yazısıyladır. K 440a, L 881b *uri-* [“lire, réciter une prière; to invoke a deity, to recite sacred texts, murmur prayers”] şekli, ikinci hecede farklı vokalin olduğu şekildedir. İkinci hecedeki *a*’nın yanlışlık olup olmadığı ya da Orta Moğolcada *ura-* fiilinin var olup olmadığı açıklmalıdır.

noyalaqu (nere abbasu). Fragman IV/sayfa 19’da yer almaktadır. Kelimesi kelimesine “hükümdarlık unvanı almak” anlamına gelmektedir. *krş.* M 260 *noyalaqu ödür* “mahkeme günü”. *abbasu* şekli ise düzensiz bir şekildedir. Aslında *abubase* şekli yani *u* vokalinin eklenmesi beklenirdi. *nilbu-* ise Orta Moğolcadır ve Moğol yazısıyla yazılan metinlerde görülmektedir.

Satır 20: *ger nilbibasu*. Tercüme güvenli değildir. *nilbi-* fiilini hiçbir yerde bulmak mümkün değildir. *nilbu-* ise Orta Moğolcadır ve Moğol yazısıyla yazılan metinlerde görülmektedir. *krş.* GG Wb 117 *nilbuhu* “(suratına) tükürmek”, M 253 *nilbuba* “(suratına) tükürdü”, Leiden elyazması 1928, 74, Moğ. *nilbu-* “tükürmek, püskürtmek”. Önceki sözcük *ger* “ev” olduğu için anlam uymamaktadır. Burada *shih-yüan* “duvar süslemek” şeklinde bir kehanet vardır. *krş.* Takvim 1959, 27. Eylül ayı faaliyetler için en uygun aydır. Yüan dönemi bir fragman *hsiu-shih yüan-chiang* “réparer les murs” ifadesini içerir (Maspero 1953: 224). Bir diğer olasılık ise (başta açıkça *n-* olmasına rağmen) *ilbi-* şeklinde okumaktır. *ilbi-* L 403a “to smooth with the hand, stroke, caress; to appease”, K 305b “frotter doucement avec la main; caresser, flatter”. İlk anlam (“to stroke with the hand stroking”) biraz hayal gücü kullanılarak, Çince *shih* “boyamak, sıvamak” anlamıyla

ilişkilendirilebilir. Belki gelecekteki yazarlar metnimiz için tatmin edici bir çözüm bulabileceklerdir.

Satır 23: *utasim arqđq yabuqulbasu*, “iplik ve etek”. *utasun* “iplik” *krş.* O-Moğ. HL 51 *hudasun*, M 438 (İM) *hutasun*; ayrıca *bkz.* Pellion 1925: 225. Görülüyor ki arqaq “etek kenarı, kenar” kelimesi Orta Moğolcada tanımlanmamıştır. *krş.* Y-Moğ. *atqay* L 55a, *arqaq* K 150a.

Satır 24: (*mod?*) *×alqabasu*. VI. fragmandan sonra yer almaktadır (ters yazı 4). Kelimesi kelimesine “odunları birbirine bağlamak” anlamına gelir. Çince *shang-liang* “mahya kirişlerini yükseltmek” kelimesi ile muhtemelen eşanımlıdır. *krş.* *tulq-a* (*bosqabasu*).

Satır 25: *ebdebesü* “biri gözyaşı döktüğünde”. Burada, Çin takviminin özelliklerine uygun olarak, “duvar” ya da “ev” için bir kelime eklemek gerekir. 1910 yılının birinci ayı için Moğ. *ger ebdebesü*, Çin. *p’o-shih*.

qolaca qa(ribasu). VI. fragmanın üçüncü kolonunda, yasıtılarak yazılmış *qaibasü* kelimesi okunabilir. “uzaktan dönüş” anlamı, Yüan döneminin Çince takvim fragmanında zaten mevcuttur (Maspero 1953, No: 569). Çin. *yüan-hui*.

II. Fragman

Satır 1: (*qulaqai or)γudali* (*baribasü*), IV. fragman/sayfa 4 yer almaktadır. *qulaqai* kelimesi için *krş.* dört. *qulaqayi* hP’ags-pa: 129, HL 47 *χulaχai*, HH No: 476 *hulaχai*, M 309 *qulayai*, Leiden elyazması 1928, 63 *qulaqai. orγudali* kelimesi, Y-Moğ. *orγudal* kelimesinin akuzatif eki almış şeklidir. (L 617b, K 462a *orγuduul*). Buna karşın, anlamın izin verdiği yerde bile metnimizde akuzatif eki görülmez. Bu nedenle, Orta Moğolca (*orγudali*) i’nin varlığını kabul etmek gerekir.

Satır 3: *naqur* muhtemelen Moğ. *nayur* “göl” kelimesine denktir. Çin takviminde *k’ai-ch’ih* “havuz yapmak” kelimesine rağmen, bu tamamlama mükemmel bir şekilde gerçekleştirilemez.

Satır 5: *×irümüsün kümün-e* (*ger ×asabasü?*). III. fragmanda yer almaktadır. *×irümüsün*, Moğ. *×irmüsün* “hamile” (L 1060b, K 237a). “hamile birisi için yer (hazırlamak)” ifadesi, yani barınak düzenlenmesi Yüan dönemi takvimleriyle denktir. Maspero No: 569, *chih cid an shih* “doğum odası hazırlamak” (*hsüan* yerine *shih* yazılmıştır). Maspero’nun “acquérir des propriétés, des maisons” tercümesi kuşkusuz ki yanlıştır. 1910 yılının birinci ayına ait takvimde Çin. *hsiu-chih ch’an-shih*, Moğ. *ger tekšilebesü käsige tatabasü* ifadeleri vardır.

III. Fragman

Şimdiye kadar ele alınan tüm fragmanlar yalnızca olumlu ve olumsuz faaliyetlerin listesini içerirken III. fragmandaki 1-6. satırlar genel bilgiler içerir ve Çin takviminde gerek bütün yıl boyunca gerekse ayrı ayrı aylarda kaydedilir. Burada kameri sekizinci ay vardır.

Satır 1: *xırquqan*, Moğ. *xıryuyan. gi taulai ödür. gi* kelimesinin Çince döngüdeki transkripsiyonu *chi* şeklindedir. *krş.* Uyg. *ki* (Gabain 1950: 314).

Satır 2: *bai lu*, Çince transkripsiyonu *pai-lu* “beyaz şebnem”. Başka bir deyişle “beyaz kırağı” sekizinci ayda başlayan hava değişiminin adıdır. Moğolca karşılığı *čaqaqan šigüdirin’dir. šigüdirin* şekli düzensizdir. Y-Moğ. K 1513b *šigüder, šigüderi*; L 703a *šigüder(i)*. O-Moğ. GG Wb 142 *šiuđer, HL 76 si’üdārin, HH Nr 9 siguderin, ši’uderin. šigüdirin* kelimesi bizim metnimizde sadece *šigüderin* olarak geçer.

Satır 3: .. *i y in mör. (tengr)i yin mör* “gökyüzünün yolu” ifadesinde yer alır; ama kesin değildir. *x* (ya da *y*) ...*nggi* yorumlanmamıştır.

Satır 4: *qala(yun)*, Çince paralel metinden sonra yer almaktadır. *krş.* S. 35).

Satır 5: *xöögen. öögen* diye de okunabilir. Çince paralel metinden sonra yerleştirilmiş olmalıdır. *idegen* “azık” okuması mümkündür.

Satır 8: (*ür*)-*e sačubasu. sayfa 18.*

Satır 10: *beri baqulbasu. krş.* K 1126b *beri bayulyaqu* “marier à, donner en mariage”, M 1063a *beri bayulyan ögkü* “marier une fille à”, L 71b *beri bayulqu* “to take a bride into one’s household”.

Satır 13: *uridus un mör tür xalqaldubasu.* Kelimesi kelimesine “ataların yolunda ilerleyin” anlamına gelir. Anlam benim için net değildir; çünkü Çin takvimlerinde bilinen hiçbir faaliyet bu Moğolca ifadeyle örtüşmemektedir. *salaq...*, belki de *salqa...* okunmalıdır. Tamamlama eksiksiz yapılmamıştır. Moğ. *salaya(n)* “dal” ya da *salya-* “ayırarak, bölmek” fiili soru işareti uyandırır.

Satır 14: *ger x(asabasu).* Mevcut tek işaret olan *x* harfini *xasabasu* şeklinde tamamlamak kesinlikle yerinde bir karardır. *krş.* Çin. II. fragman/sayfa 5.

Satır 17: *uruq quyubasu* “evlilik anlaşması talep etmek”. *quyu- ~ Moğ. yuyu- krş.* K 1015 b *yuyi-, yuyu-* “dementer, prier” 1037a, *ökin i yuyuqu* “dementer la main d’une fille”. GG hat *huyi-, huyu-, Wb. 74.*

Satır 22: *orum tübšidkebesü. orum* “patika, yol”. *krş.* GG Wb. 77 *horim (komm)* “paralel yol”. *orum* kelimesi Mİ 443’te Poppe tarafından “upotrebitel’nij” şeklinde tercüme edilmiştir. Tercüme buraya uygun değildir. Eski h- önsesi için *krş.* Pelliot 1925: 220-221. *tübšidkebesü* için *bkz.* M 357 *tübštbe*, M 358 *tübšitkebe* “düzenlemek, düzene sokmak, yapmak” GG Wb 153. *tübšitkegu* “sakinleştirmek, huzur vermek”, HL 81 *tübšj’ārit-* “apaiser, pacifier”, *tübšin* “uni, en ordre, de mēme niveau”, HH No: 795 *tübšin, tubšin* “düzenli, düzgün, sakin”. Çin takviminde “bir yol planlamak, yoluna koymak” anlamındadır ve zaten Yüan dönemine ait fragmanda yer almaktadır (Stein, Maspero No: 569 *p’ ing-chih tao-’u* “réparer les routes”. 1910 yılının takvimindeki Moğolca bölüm *p’ing-chih tao-t’u* ve *jam tebšidükü xasabasu* “planlayarak düzenlemek” ifadelerini içerir.

IV. Fragman

Satır 3: *tegirmen orasiqulbasu. tegirmen* “değirmen” *krş.* dört. çokluk *t'egirmed* (hP'agspa: 131 ve özellikle 93) Kelimenin Türkçe kökenine değinilen kaynaklar için *bkz. t'egirmen* (Gabain 1959: 339). *degerme* M 435 (İM). *orasiqulbasu* kelimesi için *krş.* GG Wb 128. *orosiulhu* “değişmeyen kuralları tanımak, belirlemek”. *oro-* “dahil olmak, içeri girmek” < *ora-* *bkz.* YAZ-1338, Cleaves 1951: 79, Cleaves 1953: 77. *ora-* > Moğ. Alex. *oro-* *bkz.* HJAS 22 (1959) 77 n. 157, Cleaves 1957: 107, 118. İkinci hecedeki vokal yapısı temel olarak Poppe tarafından incelenmiştir. *bkz.* HJAS 14 (1951) 195-196. Yaz-1346 *orosiyl-* “to establish”. *krş.* Cleaves 1952: 75, sırasıyla 2, 6 ve 8 numaralı yazıt. *qudaldu kibesii* “ticaret”. *krş.* M 308 *qudaldu aralji kibe tūnlé*, M 320 *selem qudaldu kibe buydaidu*. HL 47 *qudaldu-* “vendre”, HH No: 596 “satmak”. Leiden elyazması 1928, 62 *qudalduba* “satılan”.

Satır 9-12: Okunamayan kelimelerden çoğu, kurtulan kelimelerden anlaşıldığı gibi, astronomi ve genel takvim bilgisi hakkında notlar içerir.

Satır 10: *möces: möce* “Viertel einer Doppelstunde” kelimesinin çokluk şekli. *krş.* Poppe 1959: 96. *söni-yin möže qubi* “parts and quarters of hours of the night”, Poppe 1959: 88. *ayur-un cay möče* “hours and quarters of an hour of the atmosphere”.

V. Fragman

Satır 1: *quriyabasu* < *quriya-* “almak, kabul etmek, toplamak”. Moğolca metnin kesin bir tamamlaması yapılamaz.

Satır 3: *noyalar-a: noyala-* “yönetmek” kelimesinin çekimsiz şeklidir. Muhtemelen Moğolca bölüm, Çin takvimindeki fu-jen “bir görev almak” ifadesine uygundur.

Satır 6: (*qudtuq?*) *şubaq erübesü*. Tercüme farazidir. “kuyu ve kanal kazmak” anlamı Çin takviminde vardır. 1910 yılının Çince takviminde *k'ai-ch'ü* “yapay su yolu yapmak”, Moğ. *usun şubay tatabasu* ~ Çin. *ch'uanching* “kuyu kazmak” ~ Moğ. *qudtuy erübesü*. *şubaq* kelimesi için *krş.* HL 73 *subax* “canal, fossé”, HH No: 30 *subah* “çukur”.

VI. Fragman

Fragmanın normal yazılı okunabilir bölümleri ile genel yıl bilgilerini içerir. Bunlardan sadece ayrı sözler ve sözcük grupları okunabilir durumdadır.

TY 3: *ayungy-a tu ödüd* “şimşekli günler” > *ayungy-a* “şimşek” + *-tu* (iyelik eki) + *ödüd* (< *ödür* “gün” kelimesini çokluk şekli *krş.* GG Wb 159 *udut*).

TY 7-8: Burada başlığın diyagrama doğru olan kalıntıları korunmaktadır. Fragmanın sağ alt köşesini kapsar. Tamamlama (*ü×ekü*) kesin değildir. Bütün parçanın anlamı her hâlükârda “diyagram (*×iruy*) için... kız kardeşin evliliği ve... bir gelinin nikahı” şeklindedir.

Ters Yazılı İfadeler

TY 1 (*taq?*)*imlabasu*. Tamamlama şüphelidir. “saygı, hayranlık” ifadesi Çin takviminde daima görülmektedir. ... *kötebesü* ist nicht *çözölmüş* değildir ve belirsizdir.

TY 3 *kebid* “dükkan”. *krş.* dört. hP'ags-pa: 125, *kebid* “shops”. Kelime Türkçe kökenlidir. HL 55 *käbid* “devanture de boutique” ~ Çin. p'u-mien. “Einen Laden eröffnen” anlamı Yüan zamanından beri gelmektedir. *bkz.* Maspero, No: 569, *k'ai-shih* “ouvrir une boutique”.

TY 4 *sanalabasu* ifadesi açık ve kesin değildir. **arqu* **arqulabasu*. *krş.* hP'ags-pa: 125 *jarqu* “a lawsuit”, **arqula* “to use, conduct a lawsuit”.

emcilegölbesu: *emcile-* fiilinin ettirgen şeklidir. *krş.* L 311b, K 219b. Çince *ch'iu-i* ifadesine eşittir.

TY 6 *üdügölbesü*. Sadece -ubi ile biten kelime okunabilir. Dięerinden emin değilim., *üdügöl-* kelimesi Moğ. *üdegöl-* ile ilgili olabilir, *üde-* “bağlamak, desteklemek, sıralamak” fiilinin ettirgen şeklidir. *krş.* L 995b, *edü-* (= *ödü-*), L 294b “to begin, start, commence”.

Diagram

güregen “damat”. *krş.* GG Wb 52 *guregan*, *gurege(n)*, HL 39 *gürägän*, HH No: 427 *güregen*, *guregen*, Yaz-1335, HJAS 13 (1952) 86: *küregen*. Leiden elyazması 1928, 67 *küregen*.

bayurçi ger “aşçının evi ya da odası”. *krş.* GG Wb 12, *baourcin* “aşçı”, HL 18 *ba'urçi* “cuisiner, écuyer”, HH No: 468 *bahurci*, *baourci* “Koch”. *bayurçin u ger* “une auberge, hôtellerie” K 1065'da yer almaktadır.

qolumtan “ocak”. *krş.* GG Wb. 65 *holumta* “ocak” M 179, 346 *yolumtan*. *bkz.* Poppe 1951: 193.

nuntuq. Bu şekil, *nutuq* kelimesinin aksine Orta Moğolcada görölmektedir. *bkz.* HL 66 *nuntuq* “camp, campement”, GG Wb 120 *nuntuq* (*nutuh*) “(göçebe) kampı, mera, otlak, yaylak”. M 114, 261, 300 *nutuq*. Bizim fragmanımızda *nuntuq* kelimesi Çince paralelindeki gibi “konut” anlamındadır.

VI. Tarihlendirme

Daha önce belirtildiği gibi fragmanlar kesin bir tarih bilgisi içermez. Klasik öncesi Moğolcanın Uygur stili ve orfografik özellikleri, Moğolcanın (XII-XVI. yüzyıllar arası) eski dönemine işaret eder. Bununla birlikte, dolaylı bir tarihlendirme yöntemi belki de daha doğru tespit sağlayabilir. III. fragmana göre: *qorin jirquqan agi taulai ödür* “26'sında., gi-tavşan gününde”. İkinci nottan da açıkça anlaşılmaktadır ki sekizinci aydan (*naiman sard*) bahsedilmektedir. 10 “cennet ağacı” döngüsüne ait Çince karakteri 12 zodyak ismiyle birlikte kullanmak oldukça yaygındır. Mesela Sayan Seçen'in Erdeni-yin tobçi'si 60'lardan sonraki yılların adını bulmak içindir. Biz bunları 1338 yılının yazıtında (HJAS 14, 1951, 56 bulmaktayız; ayrıca *bkz.* Cleaves: 104, No: 179. Tavşan, Çince *mao* döngüsüne işaret eder; *gi* ise Çince tavşan gününün karşılığıdır. Eğer 8. ayın 26'sı *chi-*

mao günüyse, 8. ayın 1. günü de *chia-yin* günüdür, yani 51. döngüye aittir. Bu nedenle, sadece 8. ayın 1. gününün *chia-yin* günü olduğunun belirlenmesi gerekir (Hoang 1910). 1260'dan yani Kubilay Han'ın hakimiyetinden önce takvimimizin oluşmuş olması mümkün değildir. XIV. ve XV. yüzyıllar 1324 yılının Ağustos ayının ilk gününe ve 1448 yılına denk gelir (daha sonra ise 1541, 1572 ve 1598). Tarihi saptanabilir diğer Turfan metinleri 1312 (Bodhicaryāvatāra), 1326, 1338, 1352, 1353, 1369 ve 1348 ya da 1360 yıllarına aittir. Bu nedenle, mümkün olan en muhtemel yılın 1324 yılı olduğu sonucuna varmak uygundur. XV. ve XVI. yüzyıllarda Turfan bölgesi tamamen Türkleşmiş ve İslamlaşmıştır ve bir Çin takviminin Moğolca tercümesi neredeyse imkansız görülmektedir. Eğer 1324 tarihi doğruysa, bu parçalar şimdiye kadar keşfedilen en eski Budist olmayan Moğolca belgedir. Parçanın dış durumu, ortografi ve söz varlığı bunun aksini göstermemektedir.

VII. Çince Örnekler

Başlangıçta vurgulandığı gibi, Çin takviminin Turfan Moğol takvim fragmanlarının modeli olduğu tamamen açıktır. Ele alınan olumlu ve olumsuz faaliyetlerin listesi görülüyor ki Çin takviminde kaydedilenlerle sınırlıdır. Moğollara ait bir şey bulunmamaktadır. Bahsedilen faaliyetler nihayetinde Çin'e dönmektedir. Bu nedenle, kanal yapmak ya da tekneyle gezmek gibi bozkır göçebelerine ait olmayan faaliyetler görülmektedir. Birçok durumda Turfan Moğol takvimleri hakkındaki tartışmalarda olası ya da kesin Çince benzerlikler referans gösterilir. Aşağıda, Çin modelinden yapılan daha kesin ödünclemelerin tartışması yer alacaktır.

a) III. Fragmandaki Mevsim Metni

III. fragmanın 1-6. satırları, yıl boyunca dağıtılan Çin takvimindeki bilgileri içerir. Doğa döngüsü içindeki en önemli dönüm noktalarının ve eski Çin'de kırsal kesimdeki yıllık planların daha III. yüzyılda *Lü-shih ch'un-ch'iu'*'nda şekillenmiş olduğu görülmektedir. Bu takvim gözlemleri ve giriş kuralları, *Yüeh-ling* ("ay düzenlemesi") edebî türünde bulunmaktadır. *Lü-shih ch' un-ch' iu'*ye yakın olan Klasik "Ritüeller Kitabı" nda, Li-chi'de, buna benzer bir bölüm (*Yüeh-ling*) vardır (Couvreur I, 330, Legge I, 249). *krş.* Wilhelm 1928; ancak yine de aşağıdaki metin karşılaştırması eski *Yüeh-ling*'e dayanmasa da bu versiyon (T'and döneminin (*T'ang yüeh-ling chu-Ts'ung-shu chi-ch'eng* No: 1237) ay emirleri) bizim metnimize yakındır. Orada kalıplaşmış olan *hou wu jih* formülü Moğolca metnin içine alınmamıştır ve Çin takvimlerinde de görünmemektedir; çünkü bütün günlerin sayımı gereksiz olurdu. Her iki metnin karşılaştırmasını doğrulanabilir paralelliklerle sınırlıyoruz.

bai lu çaqaqan šigüdiren naiman sara

§

(T'ang yüeh-ling s. 28)

ene sara dur: qala(yun)

%

Buradaki *qala...* ifadesi *qalayun* “yaban kazı” şeklinde tamamlanmaktadır; çünkü Çince metinde “yaban kazları geliyor” şeklinde kayıtlıdır.

qariyu: šibaqun ×öögen (?) quriyayu : tngri yin (köbegün?)

.&

qariyu’dan önce “kırlangıç” anlamına gelen Moğolca bir kelime olması gerekir; çünkü Çince metnin belirsiz kuşu *hsüan niao* bir kırlangıçtır. Çince metnin tercümesi “kuşlar yiyecekleri topluyor” şeklindedir.

tngri-yin ve köbegün “göğün oğlu” ifadeleri Çince versiyon vasıtasıyla sağlanmış gözüküyor.

amitan qaşalyaban ×asayu: usun tatara(yu)

Amitan’da önce böcek ya da benzeri anlama gelen bir kelime olmalıdır. Bizim fragmanımızla paralel olan *Lü-shih ch’un-ch’iu* parçaları R. Wilhelms’in tercümesinde kayıtlıdır: “...kazlar geliyor. Karanlık kuşlar evlerine dönüyor. Bütün kuşlar tüylerini korurlar. Kışın uyuyanlar sığınaklarındaki açıklıkları kapatırlar. Su kurumaya başlar.”. Ay yılının sekizinci ayında görülen bu doğal fenomenler, 2000 yıl sonra bugünün takvimlerinde de bulunmaktadır. 1959 takviminde beyaz çiğ, 8 Eylül 1959’da yabancı kaz, 13 Eylül’de kırlangıç, 19 Eylül’de kuşlar, 29 Eylül’de böcekler ve 4 Kasım’da kara suları... Mevsim olaylarının devamlılığı dikkat çekicidir.

b) Evlilik Diyagramı

İlk bakışta garip görünen VI. fragmanın sağ alt köşesindeki yıldız şeklindeki sekiz Moğolca sözcüğün dizilimini Çince örneğe bakarak açıklamak kolaydır. Sözde Moğolca karşılığı *Chia-ch’ü chou-t’ang t’u* “Evlilik için salon (kızdan) ve tören (erkekten) diyagramı” şeklindedir. Pek çok kehanet diyagramı örneği de vardır. Başta *Tzu-hai* I Bd., (Shanghai 1948: 390; Doré 1912: 254-255), Fig. 161; *Dai Kanwa Jiten* Bd. 3, 745a. 1910 yılının Çince-Moğolca-Mançuca takviminde (ek tabloda) Moğolca eşdeğerleri ile birlikte görülmektedir. İlk önce karşılaştırmalı bir genel bakış vermekteyiz. Burada liste en üstteki kelimeyle başlamaktadır ve saat yönünde ilerlemektedir.

Turfan Fragmanı	1910 Takvimi (Moğ.)	1910 Takvimi (Çin.)
<i>gürügen</i> “damat”	<i>keüken</i> “çocuk”	<i>fu</i> “koca”
<i>qadum eke</i> “kaynana”	<i>qadam eke</i> “kaynana”	<i>ku</i> “kaynana”

<i>ger</i> “ev; ev kadını”	<i>beyiri</i> “gelin”	<i>t’ang</i> “ev; ev kadını”
<i>qadum</i> eçige “kaynata”	<i>qadam</i> eçige “kaynata”	<i>weng</i> “kaynata”
<i>nuntuq</i> “konaklama yeri”	<i>ger</i> “ev”	<i>ti</i> “konaklama yeri”
<i>qolumtan</i> “ocak”	<i>qolumta</i> “ocak”	<i>tsao</i> “ocak”
<i>beri</i> “gelin”	<i>ökin</i> “kız çocuğu”	<i>fu</i> “kadın eş”
<i>bayurçi ger</i> “mutfak”	<i>nutuy</i> “konaklama yeri”	<i>shu</i> “mutfak”

Görüldüğü gibi, Turfan fragmanındaki Çince modelin karşılığı, 1910 takviminden daha doğrudur. Çince *shu* “mutfak” için kesin bir eşdeğer yoktur. Bunun yanı sıra Çince *fu* “koca” kelimesinin belirsiz bir çevirisi olan *keüken*’in tam karşılığı *gürügen*’dir. Bu aynı zamanda kızı da ifade edebilir. *qadam* kelimesi, vokal asimilasyonu ile oluşan *qadum*’un oldukça yaygın olan bir sekonder biçimidir. Bu diyagramın yardımıyla, planlanan bir düğün için hayırlı günü belirlemek daha kolaydır. İlk önce, planlanan tarihin 30 günlük “uzun” bir ayda mı yoksa 29 günlük “kısa” bir ayda mı olduğu belirlenir. Kişi öngörülen ayın gününe ulaşıncaya kadar sayar. Eğer söz konusu gün diyagramın 3., 5., 6. veya 8. numarasına (ev, konut, ocak veya mutfak) aitse, hayırlıdır; eğer 2. ya da 4. numarasına (kaynana ya da kaynata) aitse ve damadın annesi ya da babası hâlâ hayattaysa hayırlı değildir. Ölmüşlerse evlilik gerçekleşebilir. Öyle görünüyor ki bu kehanet yönteminde, geleneksel Çin kültüründe çok da nadir olmayan durumlardan biriyle karşı karşıyayız. Genel bir yaşam tarzı ve hayat deneyimi, ilk bakışta anlamsız ve batıl görünmektedir. Kaynana ve kaynatanın varlığı eski Çinlilerdeki gibi bir ataerkil aile sisteminde çatışmalara ve trajedilere yol açabilir. Bu diyagramın dayandığı sistem hiçbir şekilde keyfi değildir.

Takvim mantığı için daha izahlı açıklamaları *Hsieh-chi pien-fang shu* adlı kitapta ve Ju-lu 17b-18a’da görmekteyiz. Bu eser, Manchu hanedanının bir yazar ve ressam olan Bakan Chang Chao tarafından imparatorluk talimatı üzerine hazırlanmıştır (Hummel 1943: 24, 25). Bunun gibi uygulamaların resmen onaylanmış bir özeti olmalıdır ve önceki benzer çalışmaların yerini almalıdır. Bibliyografik detaylar imparatorluk Kataloğu’nu (*Ssu-k’u ch’üan-shu tsung mu fi-yao*) içermektedir (Ausc. Commercial Press in 4 Bd., S. 2269-2270).

Buna göre diyagramımızın temsili dünyası daha da ileri götürülebilir. Sonuçta, eski “Seremoniler ve Ritler” (*I-li*) kitabına ve iyi bir derleme olan, kozmolojik spekülasyonlar içeren “Değişiklikler Kitabı” (*I-ching*) na dayanmaktadır. *I-li*, evlilik törenlerine (*shihhun li*) ilişkin bölümünde evlilik törenini, aile bireylerini, gelin ve damadın bulunacağı yeri ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. bkz. (Steele 1917: 29-31; Harlez 1890: 21-38; Couvreur 1951: 40-44). Her biri ilahi bir yöne tekabül eden evin parçalarının ayrı ayrı yerleri ve isimleri *I-ching*’in 8 trigramıyla bağdaşmaktadır ve pusula yazıtında da düzenlenmiştir. Dolayısıyla Moğolca bölümümüzü de gösteren dairesel düzenleme getirilmiştir. Eşdeğerlilik tablosu aşağıdaki gibidir.

Trigram	Yön	Evlilik Diyagramı
<i>Ch'ien</i>	Kuzeybatı	<i>weng</i> "kaynata"
<i>Kan</i>	Kuzey	<i>ti</i> "konut"
<i>Ken</i>	Kuzeydoğu	<i>tsao</i> "herd"
<i>Chen</i>	Doğu	<i>fu</i> "kadın eş"
<i>Sun</i>	Güneydoğu	<i>shu</i> "mutfak"
<i>Li</i>	Güney	<i>fu</i> "koca"
<i>K'un</i>	Güneybatı	<i>ku</i> "kaynana"
<i>Tui</i>	Batı	<i>t'ang</i> "ev"

Grafiğin Moğolca Turfan fragmanındaki düzeni bu nedenle Yukarıdaki Güney (*güregen*), Kuzey (*nuntuq*) altındadır. Diyagramın Turfan Moğol fragmanındaki düzenlemesi, güneyin tepesinde *güregen*'in, kuzeyde ise *nuntuq*'un durduğu bir şekilde düzenlenmiştir; ayrıca gökyüzü yönünün eşdeğerlilikleri ya da evlilik çizelgesinin durumlarını gösteren triagramlar keyfi olarak düzenlenmemiştir. Buna göre en yüksek erkek kayınpeder *ch'ien*, yüksek kadın ise kayınvalidedir. Evlilik tablosunun bilinen en eski örneği, British Museum'daki 877 takvimidir (S. 41). XII. aydaki bu diyagram, yaprağın sonunda bulunmaktadır ve yukarıda bulunan diyagramlardan ayrılmaktadır, yani sekiz kelimenin düzenlemesi farklıdır.

c) Diğer Kronomantikler

Çin'in astrolojik ve kehanet takvimi tarihinin tam bir özetini bu noktada belirleyemiyoruz; fakat belki Turfan Moğol fragmanlarının konumunu daha da aydınlayabilecek bazı ek açıklamalar da mevcuttur. Görülüyor ki olumlu ve olumsuz günlerin belirlenmesi için gereken bütün sistemin oluşumu, Han ve T'an dönemine denk gelmektedir. Orta Asya'da pek çok takvim fragmanı bulunmuştur; fakat bunların

arasında yukarıda tartışılan türde bir fragman yoktur. Sadece günlerin listesi ve onların döngü işaretleri vardır. *krş.* (vgl. Chavannes 1913; Conrady 1920). Bununla birlikte T'ang dönemine ait, 877 yılı için tasarlanmış ve daha sonraki takvimin tüm özelliklerine sahip olan, Tun-huang bulgularında bulunan basılı bir takvim Londra'da yer almaktadır (Giles 1957). Bu takvim L. Giles tarafından işlenmiştir BSOS IX, 4 (1939) 1033-34). Tesadüftür ki bu fotoğraf sekizinci ayın dönemine aittir ve Turfan bulgu kalıntıları arasında korunmuştur. Bu yüzden Londra parçaları arasındaki *Yüeh-ling'*den kırıntılar, kuşlar, böcekler ve azalan sular hakkında bilgi bulmaktayız. Dar ve zayıf basılmış metinden sadece olumlu ve olumsuz fiiller (*tso-ching* "kuyu yapmak", *shih-mai* "pazarda satmak", *chieh-hun* "evlenmek", *ju-hsüeh* "okula gitmek") ayırtedilebilir. Diğer takvimlere L. Giles'in kataloğundan ulaşılabilir (No. 7037-7052: 756, 882, 945, 956, 960, 965, 981, 982, 989). Çin takvim sisteminin karşılaştırmalı ve tarihî bir çalışması tüm bu metinleri içermelidir. Daha fazlası yine L. Giles'in kataloğunda (No: 6987 "kehanet incelemesi", "evlilik diyagramı" Çin. *hun-chia fu*) belirtilmiştir. Bunun yukarıda tartışılan ile aynı diyagram olup olmadığı sorgulanmalıdır; çünkü fragman yayımlanmamıştır ve görünüşe göre yalnızca başlık içermektedir. Elbette ki, VII. yüzyılda nitelikli ve T'ang tipi takvim anlayışı gelişmişti. Bu eserler, 877 yılından günümüze kadar Londra bulguları olarak varlığını sürdürmektedir. Takvim anlayışının temelini oluşturan genel kavramlar J. J. M. DE Groot tarafından uygun şekilde tanımlanmıştır (Groot 1918: 303-330); ayrıca, böyle bir takvimin üretiminin devletin tekelinde olduğuna ve kronikle ilgili yetkisiz çalışmaların cezalandırılabilmesine işaret etmektedir (Groot 1918: 326, 327). Bunlar zaten Ming kanun kitabında biliniyordu. Ch'ing hanedanının el kitabına göre, Çin, Mançurya ve Moğolca'daki takvimler halk tarafından kullanılıyordu. 1910 yılına ait bu türde bir takvim Marburg Staatsbibliothek'te bizim tarafımızdan kullanılmıştır. Her durumda olumlu ve olumsuz faaliyetler alt birimleri ile birlikte Ch'in-t'ien chien tarafından ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Kronolojinin genel el kitapları, yani "yüz yıllık takvimler", temel olarak kullanılıyordu. Buna benzer bir çalışma, daha önce değinilen *Hsieh-chi pien-fang shu* (1739-1740) adlı çalışmadır. Bunun dışında başka çalışmalar da vardır. Ming döneminin kompilasyonu olan İmparatorluk Kataloğu (*Lei-pien li-fa t'ung-shu ta-ch'üan*) bunlardan biridir (30. bölüm: 2316). *Ku-chin T'u-shu chi-ch'eng* adlı Büyük Ansiklopedi *I-shu tien* (477 numaralı defter/*Chung-hua shu-chü* edisyonu), üç uzun takvim metni, *Ch'ü-shien chou-hou shen-shu* (682), *Chü-hsien chou-hou ching* (683-684), *Li-hsüeh hui-t'ung* (685) adlı takvimleri içermektedir. Bu son eserin Polonyalı bir Cizvit'in işbirliğiyle yazılan, *Hsieh Feng-tso'nun* († 1680) eseriyle özdeş olup olmadığını tespit edemedim. *krş.* Kummel 1943: 571. Aylara göre düzenlenirken, *Chü-hsien chou-hou'daki* işlev alanlarına ve etkinliklere göre düzenlenmiş birkaç bölüm bulunur. Orada ayrıca yukarıda adı geçen evlilik şemasını da görmekteyiz (684, 18bl), kuşkusuz ki sadece trigramın adlandırılmasıyla ve kişilerin ya da ev eşyalarının adı olmadan. Olumlu veya olumsuz günlerin bulunduğu etkinlikler listesi çok kapsamlıdır ve her halükarda bilmediklerimi içermektedir. Takvim mantığıyla ilgili literatürde meydana gelen olayların incelenmesi ve bunların zaman içindeki değişimleri kesinlikle değerli olacaktır. *Chü-hsien* Ming prensi Ch Ch'üan'nın († 1448) takma adıdır. İmparatorun oğullarından biri olan T'ai-tsu, fen bilimleriyle yoğun bir şekilde ilgilenmiş, aynı zamanda astroloji ve kehanetle de alakadar olmuştur. Bahsedilen eserlerin ve İmparatorluk Kataloğu'nun (ed. 2315)

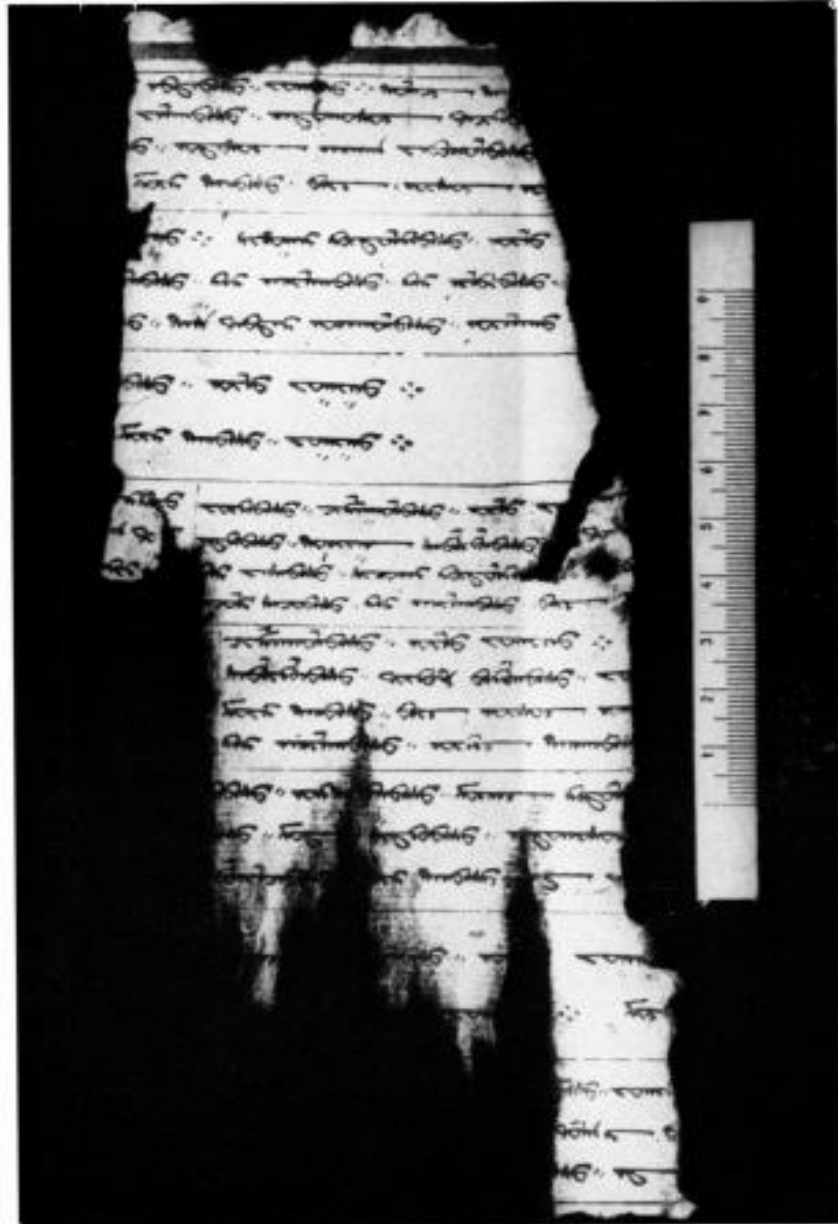
yazarı varsayılmaktadır. *Hsieh-chi pien-fang shu* adlı eser eylemlerin (*yung-shih*), [imparator için 67 eylem (*yü-yung*), halk için 37 eylem (*min-yung*)] gerçekleşmesiyle ilgili kuralları içermektedir. 1910 yılının takvimini, bizim fragmanlarımızın yanında Moğolca eşdeğerlerini de vererek ve Maspero tarafından deşifre edilen Yüan dönemine ait Çince fragmanları da ekleyerek bir tablo yapmak oldukça faydalı görünmektedir.

VIII. Çince-Moğolca Yazışmalara Bakış

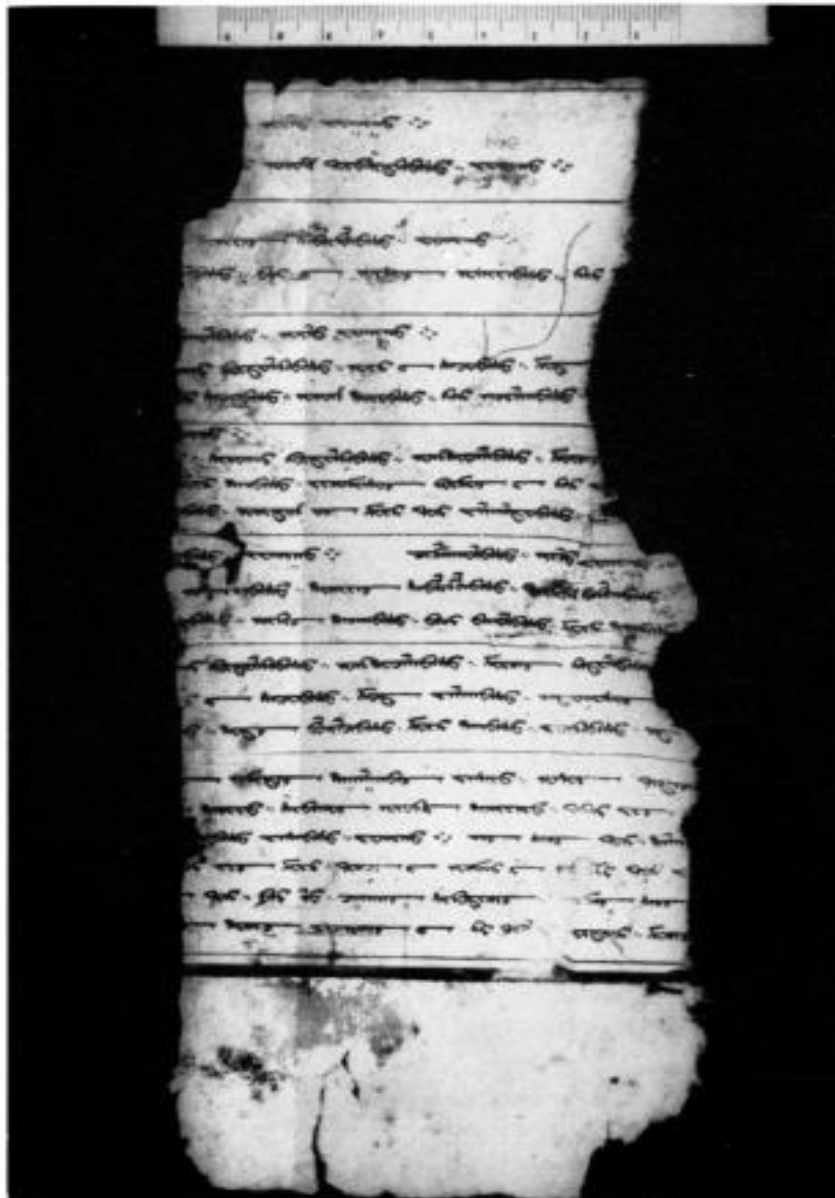
(Son sütundaki M, Çince açıklamanın Yüan dönemi takvim fragmanında (Maspero No: 569) görüldüğünü gösterir. 1959 yılının takvimini içerir.)

Turfan Fragmanı	1910 Takvimi (Moğ.)	1910 Takvimi (Çin.)
(tag ?)imlabasu ya da saçuli saçubasu	<i>takiqu takibasü</i>	(M, 1959
<i>degel edkebesü</i>	<i>debel edkebesü</i>) 1959
<i>ger xasabasu ?</i>	<i>üiledbüri üiledbesü</i>	* M, 1959
<i>şıroyai kötölgebesü</i>	<i>şıroi abubasu ya da şıroi kötölbesü</i>	+ M, 1959
<i>aduqusun te xigebesü</i>	<i>te xiyebüri te xiyebesü</i>	, M, 1959
<i>tulq-a b(osqabasu ?)</i> ve <i>mod xalqabasu</i>	<i>ger bosqabasu</i>	- 1959
<i>mod xalqabasu ed</i>?	<i>ed tavar qariyabasu</i>	. M, 1959
<i>mod şidkübesü ve ür-e saçubasu</i>	<i>modun bulabasu taribasü</i>	/ M, 1959
<i>mör qarbasu</i>	<i>mör yaryabasu</i>	0 M, 1959
<i>ger arilqabasu</i>	<i>ger şigürdebesü</i>	1959
<i>üsün düilbesü</i>	<i>üsün kiriyabasu</i>	1959
<i>xögebesü</i>	<i>xögen negübesü</i>	M, 1959
<i>kebid?</i>	<i>qudaldubasu</i>	M, 1959
<i>qudaldu kibesü ?</i>	<i>qarilan qudaldulçabasu</i>	M, 1959
<i>qulaqai orqudali baribasü</i>	<i>gürülegübesü</i>	M, 1959
<i>xirümüsün kümün e</i>	<i>ger teksilebesü kösi</i>	

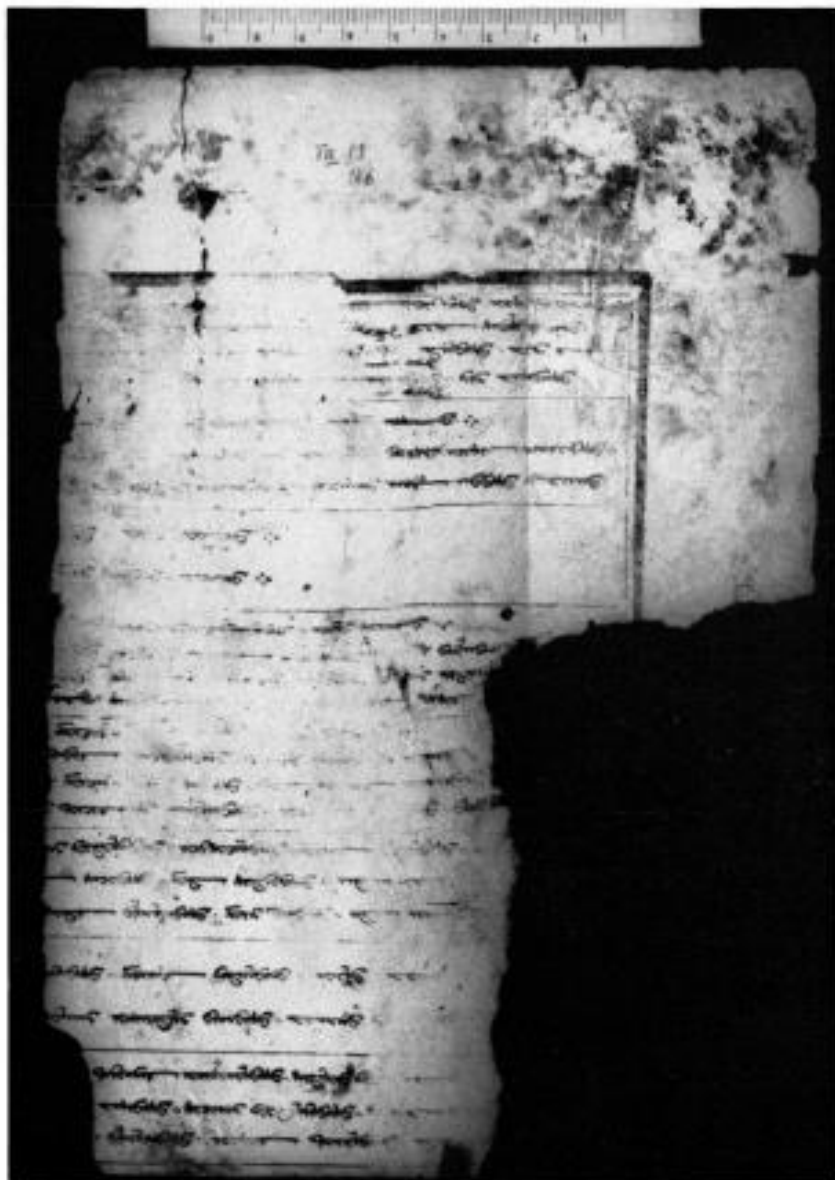
<i>ger xasabasu</i>	<i>getatabasu</i>	M, 1959
<i>šubaq erübesü</i>	<i>usun subay tatabasu</i>	1959
<i>orum tübšidkebesü</i>	<i>xam tebšidükü xasabasu</i>	M, 1959
<i>tegirmen oraşıqulbasu</i>	<i>uyur ing bayayulbasu</i>	1959
<i>quda bolilčabasu</i>	<i>uruy bolulčabasu</i>	M, 1959
<i>ökin qarqabasu</i> <i>ve beri baqulbasu</i>	<i>ökin ögkü beri baribasü</i>	1959
<i>xoyıyu</i>	<i>sayın</i>	1959
<i>ülü xoyıyu</i>	<i>ülü bolumui</i>	M, 1959

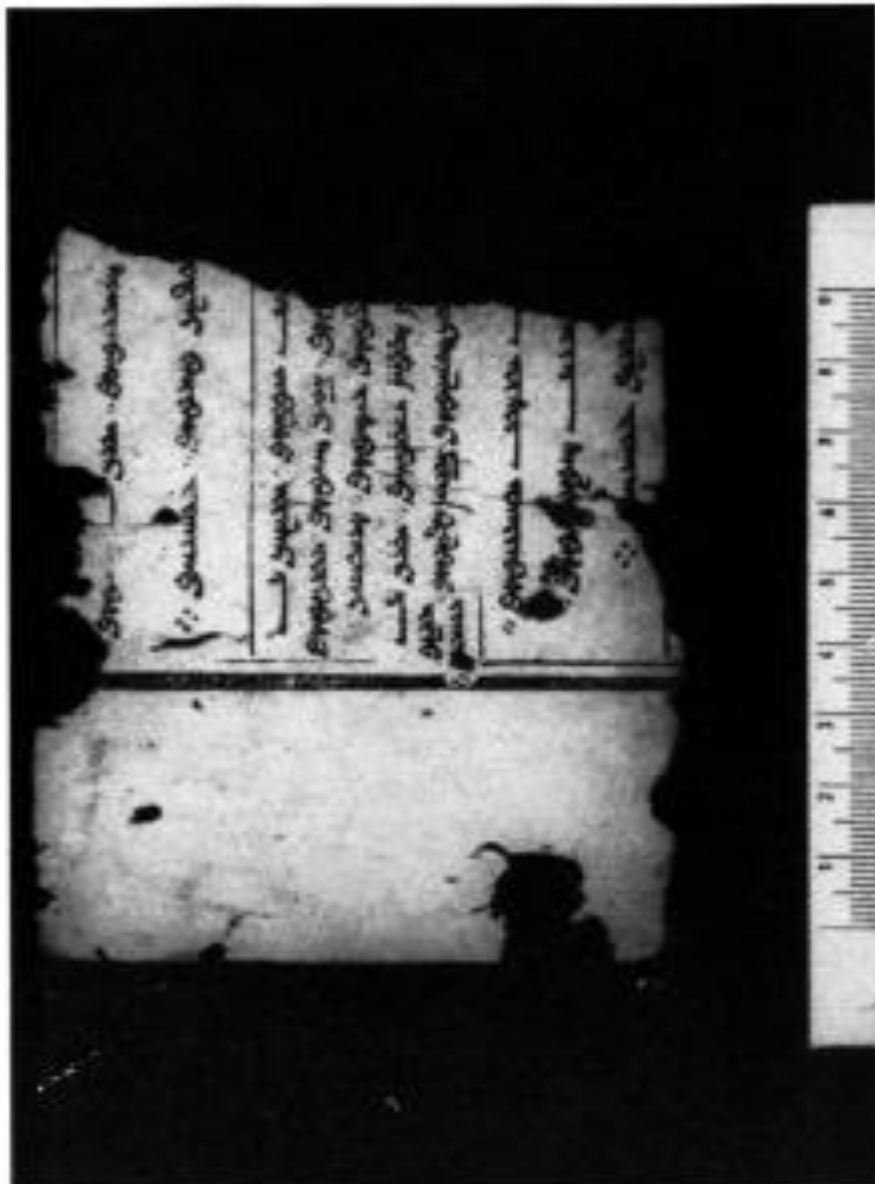
I. Levha

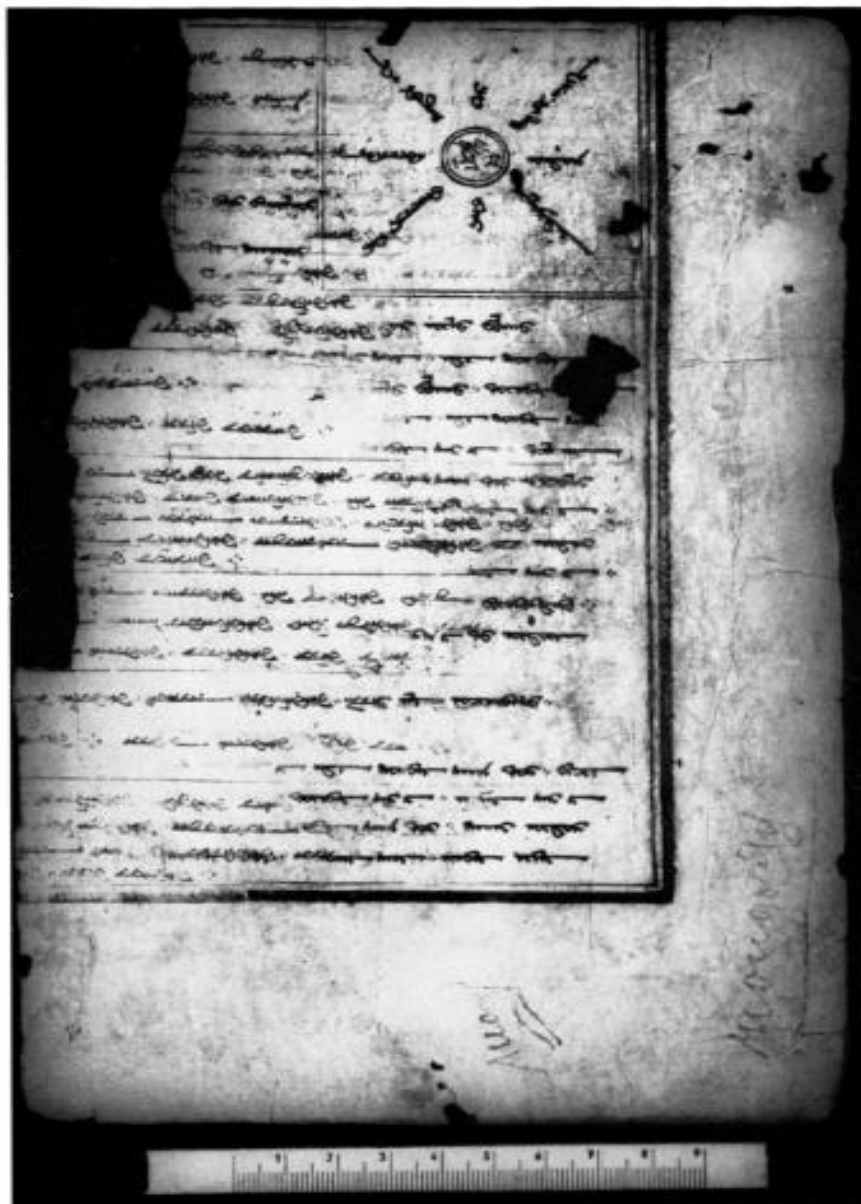
II. Levha

III. Levha

IV. Levha

V. Levha

KISALTMALAR

- Alex. Cleaves →1959
DKJ Dai Kanwa Jiten
Çin. Çince
dört. Dört köşeli yazı
GG Wb Haenisch → 1939.
HH Haenisch → 1956-1957
HL Lewicki → 1959
HJAS Harvard Journal of Asiatic Studies
ḥP'ags-pa Poppe → 1957
İFYE İsimden Fiil Yapım Eki
İM İbn-i Mühenna
K Kowalewski → 1844-1849
L Lessing → 1960
Lei. Poppe → 1927
M Poppe → 1938
Moğ. Moğolca Yazılmış
O-Moğ. Orta Moğolca

Yaz-1335	Cleaves → 1950
Yaz-1338	Cleaves → 1951
Yaz-1346	Cleaves → 11952
Yaz-1362	Cleaves → 1949

KAYNAKÇA

BAWDEN, C. R. (1960), "Some Recent Work in Mongolian Studies", *Bulletin of the School of*

Oriental and African Studies, University of London, Vol. 23, No. 3 (1960), pp. 530-543.

CHAVANNES, E. (1913), ***Documents chinois découverts par Aurel Stein***, Oxford.

CLEAVES, F.W. (1950), "The Sino-Mongolian Inscription of 1335 in Memory of Chang Ying jui", *HJAS* vol. 13, 1-131

CLEAVES, F.W. (1951), "The Sino-Mongolian Inscription of 1338 in Memory of Jigüntei", *HJAS* vol. 14, 1-104

CLEAVES, F.W. (1952), "The Sino-Mongolian Inscription of 1346", *HJAS* vol. 15, 1-123

CLEAVES, F.W. (1949), "The Sino-Mongolian Inscription of 1362 in Memory of Prince Hindu", *HJAS* vol. 12, 1-133

CLEAVES, F.W. (1959), "An Early Mongolian Version of the Alexander Romance", *HJAS*, vol. 22, 1-99.

CONRADY, A. (1920), ***Die Chinesischen Handschriften und sonstigen Kleinfunde Sven Hedins in Lou-lan***, Generalstabens Litografiska Anstalt, Stockholm.

COUVREUR, S. (1951), ***Cérémonial***, Paris, 40-44.

CLEAVES, F.W. (1954), "The Bodistw-a Cari-a Awatar-un Tayilbur of 1312 by Cosgi Odsir", *HJAS*, vol. 17, 1-129.

DORÉ, H. (1912), *Recherches sur les superstitions en Chine*, Chang-hai Imprimerie de la Mission catholique, Bd. 3, 254-255.

FRANKE, H. (1962), Zur Datierung der mongolischen Schreiben aus Turfan, *Oriens*, Vol. 15 (Dec. 31), 399-410.

GILES, L. (1957), *Descriptive Catalogue of the Manuscripts from Tuanhuang in the British Museum*, London, No: 8099.

HAENISCH, E. (1939), Wörterbuch zu Manghol un Niuca Tobca'an (Yüan-ch'ao pi-shi) Geheime Geschichte der Mongolen, Leipzig.

HAENISCH, E. (1956-1957), Sinomongolische Glossare I. Das Hua-I ih-yü, Berlin (Abhandl. der Deutschen Ak. d. Wissenschaften zu Berlin, Kl. f. Sprachen, Lit. und Kunst, Jahrgang, No: 5)

- HAENISCH, E. (1959), *Mongolica der Berliner Turfan-Sammlung, II, Mongolische Texte der Turfan-Sammlung in Faksimile*, Abh. d. Deutschen Ak. der Wiss. zu Berlin, Kl. f. Sprachen, Lit. und Kunst, Jahrgang, No: 1, Berlin.
- HARLEZ, Ch. D., (1890), *I-li, Cérémonial de la Chine Antique*, Paris, 21-38.
- HEISSIG, W. (1961), *Mongolische Handschriften, Blockdrucke, Landkarten*, Verzeichnis der orient. Handschr. in Dtschld., Bd. 1, Wiesbaden.
- HUMMEL, A. W. (1943), *Eminent Chinese of the Ch'ing Period (1644–1912)*, U.S. Government Printing Office, 2 volumes, Washington.
- MASPERO, H. (1953), *Les documents chinois de la troisième expédition de Sir Aurel Stein*, London.
- KOWALEWSKI, J. E. (1844-1849), *Dictionnaire Mongol-Russe-Français*, Kasan.
- LESSING, F. D. (1960), *Mongolian-English Dictionary*, Berkeley and Los Angeles.
- LEWICKI, M. (1959), *La langue mongole des transcriptions chinoises du XIVE siècle. Le Houa-yi yi-yu de 1389. Bd. II Vocabulaire-Index*. Wroclaw (Travaux de la Société des Sciences et des lettres de Wroclaw Série A No: 60).
- MOROHASHI, T. (1955–1960), *Dai Kan-Wa Jiten*, 13 vol., Tokyo.
- POPPE, N. (1927-1928), *Das mongolische Sprachmaterial einer Leidener Handschrift*, I, *zvestija Akademii Nauk SSR*, (1927: 1009-1040; 1251-1274); (1928, 55-80).
- POPPE, N. (1939), *Mongol'skij slovar' Mukaddimat al- Adab*, Moskva-Leningrad (Trudy Instituta Vostokovedenija XIV) *orientalischen Handschriften in Deutschland*, Bd. 1, F. Steiner, Wiesbaden.
- POPPE, N. (1957), *The Mongolian Monuments in hP'ags-pa Script*, Wiesbaden (Göttinger Asiatische Forschungen, Band 8)
- POPPE, N. (1957), "Eine mongolische Fassung der Alexandersage", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 107/1, 105, 129.
- POPPE, N. (1959), "On Some Mongolian Manuscript Fragments In The Library Of the India Office", *Central Asiatic Journal*, Vol. 5, No. 2, 81-96
- POPPE, N. (1960), "Mongolica der Berliner Turfan-Sammlung, II: Mongolische Texte der Berliner Turfan-Sammlung in Faksimile (= Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst, Jahrgang 1959, No: 1) by Erich Haenisch", *Central Asiatic Journal*, Vol. 5, No. 4, 331-332.
- POPPE, N. (1974), *Grammar of Written Mongolian*, Otto Harrosowitz Verlag, Wiesbaden.
- Pelliot, P. (1925), *Les mots à H initiale*, *Journal Asiatique* CCVI, S. 225.
- PIERRE, H. (1910), *Concordance des chronologies neoméniques*, Var. Sin. No. 29, Shanghai
- Steele, J. (1917), *The I-li*, vol. I, London, 29-31
- Wilhelm, R. *Frühling und Herbst des Lü Bu We*.